

Л.М. Зілковська,
кандидат юридичних наук, доцент

ДОГОВІР ПРО ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ ДО ПРИЙОМНОЇ СІМ'Ї

Статтю присвячено практичним і теоретичним питанням визначення правової природи договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї. На підставі аналізу чинного законодавства і наукової літератури доводиться теза про змішану – сімейно-правову і цивільно-правову – природу цього договору, формулюються пропозиції з удосконалення законодавства.

Ключові слова: *опіка та піклування, прийомна сім'я, договір про влаштування дитини до прийомної сім'ї.*

Статья посвящена практическим и теоретическим вопросам определения правовой природы договора об устройстве детей в приемную семью. На основании анализа действующего законодательства и научной литературы доказывается тезис о смешанной – семейно-правовой и гражданско-правовой – природе данного договора, формулируются предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: *опека и попечительство, приемная семья, договор об устройстве ребенка в приемную семью.*

Paper is devoted to practical and theoretical issues about the definition of a legal nature of foster family. On the basis of the analysis of a current legislation and scientific literature the thesis about mixed nature (family law and civil law) of an existing agreement is proved, several suggestions on the legislation improvement are formulated.

Keywords: *guardianship, foster family, agreement on the placement of a child in foster family.*

Однією з форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є прийомна сім'я. Незважаючи на порівняно нещодавнє своє законодавче закріплення (пов'язується з прийняттям Закону “Про внесення змін до Сімейного кодексу України” від 23 лютого 2006 р. [1]), і певний досвід існування, питання правового регулювання прийомної сім'ї залишається поза увагою науковців. Хоча практика виявила недоліки правового регулювання договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї, теорія потребує визначення правової природи цього договору. З огляду на це, метою статті є характеристика договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї, формулювання пропозицій з удосконалення законодавства, що врегулює цей договір.

На сьогодні прийомні сім'ї створюються і діють на підставі положень глави 20-1 СК України; Закону “Про охорону дитинства”; Закону “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”; Положення про прийомну сім'ю, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565; Програми підготовки кандидатів на створення прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу, затвердженої наказом Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту від 3 серпня 2006 р. № 2670; Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, затвердженого наказом Мінсім'ямолодьспорту України від 31 жовтня 2006 р. № 3685; Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і служб у справах неповнолітніх у процесі створення та забезпечення діяльності прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу, затвердженого наказом Мінсім'ямолодьспорту від 28 лютого 2007 р. № 588 та іншими нормативно-правовими актами.

Підставою для створення прийомної сім'ї є складний комплекс юридичних фактів, основними з яких є: висловлення особою або особами, які бажають створити прийомну сім'ю, свого волевиявлення у формі письмової заяви; проходження

потенційними кандидатами у прийомні батьки курсу підготовки прийомних батьків; прийняття органом опіки та піклування рішення про утворення прийомної сім'ї; укладення між органом опіки та піклування та прийомними батьками договору про влаштування дітей на виховання та спільне проживання у прийомній сім'ї.

Створення прийомної сім'ї відбувається відповідно до прийнятого районною, районною в містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчим комітетом міської (міст республіканського значення Автономної Республіки Крим і міст обласного значення) ради рішення про створення прийомної сім'ї, за правилами, встановленими Положенням про прийомну сім'ю, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2002 р. № 565. Орган, який прийняв рішення про створення прийомної сім'ї, зобов'язаний контролювати виконання прийомними батьками своїх обов'язків щодо виховання та утримання дітей.

На підставі рішення про утворення прийомної сім'ї між прийомними батьками та органом, який прийняв рішення про її утворення, укладається договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання за формою, наведеною в додатку до зазначеного Положення.

Законодавство встановлює позитивні і негативні вимоги щодо осіб, які претендують стати прийомними батьками. До позитивних слід віднести ті, які встановлюють, що прийомними батьками можуть бути подружжя або особа, яка не перебуває у шлюбі, які взяли для спільного проживання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. При цьому такі особи мають бути дієздатними, повнолітніми і працездатними (ст. 256-2 СКУ, п. 14 Положення про прийомну сім'ю) і пройти курси підготовки прийомних батьків в обласних центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. До негативних – ті, які визначають, що прийомними батьками не можуть бути особи: 1) визнані в установленому порядку недієздатними або обмежено дієздатними; 2) позбавлені батьківських прав, якщо ці права не були поновлені; 3) звільнені від повноважень опікуна, піклувальника в разі невиконання покладених на них обов'язків; 4) поведінка та інтереси яких суперечать інтересам прийомної дитини; 5) які за станом здоров'я не можуть виконувати обов'язки щодо виховання дітей; 6) які проживають на спільній житловій площі з членами сім'ї, які мають розлади здоров'я, що можуть негативно вплинути на здоров'я прийомної дитини (ч. 3 ст. 256-2 СК).

Предметом договору є виховання, утримання та нагляд за прийомною дитиною. Договір встановлює права і обов'язки сторін, порядок матеріального забезпечення прийомних батьків, соціального забезпечення та медичного обстеження прийомних дітей. Договір укладається в трьох примірниках – по одному для кожної зі сторін та місцевої служби у справах дітей.

Таким чином, особливістю прийомної сім'ї є договірна основа її створення. Щодо правової природи договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї у російській науковій літературі висловлюються різні думки. Так, Г.С. Скачкова вважає, що договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї характеризується як трудовий [2, с. 27–28], Л.Ю. Міхеєва відносить такий договір до цивільно-правових договорів про надання послуг [3, с. 120–122], О.Ю. Валявіна зазначає, що договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї відрізняється від інших цивільно-правових договорів [4, с. 433], О.М. Нечаєва, М.І. Фетюхін, С.Ю. Чашкова називають його сімейно-правовим [5, с. 259–262; 6, с. 5; 7, с. 152], П.В. Крашенинніков, П.І. Седугін, М.Ю. Челишев вважають його змішаним [8, с. 339; 9, с. 50], Л.В. Барков – договором про надання соціальних послуг [10, с. 46; 11, с. 27]. Така увага російських науковців до визначення правової природи договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї пояснюється тим, що законодавство РФ безпосередньо у законі передбачає встановлення опіки та піклування за договором про здійснення опіки або піклування, а різновидом останнього розглядає договір про прийомну сім'ю (ст. 14 ФЗ РФ “Про опіку та піклування”) [12, ст. 1755]. Ми поділяємо категоричне твердження Л.Ю. Міхеєвої, що інших форм влаштування дитини в сім'ю, крім усиновлення і опіки (піклування), існувати не може і що ця обставина достатньо давно обґрунтована в науці [13, с. 56; 14, с. 45; 3, с. 98–102; 15, с. 404; 16, с. 84–85].

Вітчизняне законодавство, визначаючи, що прийомні батьки і батьки-вихователі є законними представниками підопічних дітей і діють без спеціальних на те повноважень як опікуни або піклувальники (ч. 4 ст. 256-2, ч. 5 ст. 256-6 СК України), опосередковано визнає прийомну сім'ю одним із різновидів опіки та піклування. Зважаючи на це, на прийомних батьків поширюються вимоги, встановлені для опікунів та піклувальників главою 19 СК України та главою 6 ЦК України. Таким чином, норми, які визначають обсяг прав та обов'язків опікунів та піклувальників в цивільних правовідносинах, поширюються й на правовідносини щодо вчинення прийомними батьками цивільно-правових правочинів. Та й за своєю суттю, і за правовими наслідками відносини, що складаються у прийомній сім'ї, є відносинами з опіки та піклування. Це ж саме стосується і батьків-вихователів дитячого будинку сімейного типу (ч. 4 ст. 256-6 СК України), а також патронатного вихователя (п. 3 ч. 1 ст. 255 СК України), останнього, однак, лише за умови відповідного реформування чинної глави 20 СК України.

Факт прийняття адміністративно-правового акту про створення прийомної сім'ї і участь суб'єкта владних повноважень як сторони договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї не дає підстав вважати його адміністративним у розумінні п. 14 ч. 1 ст. 3 КАС України, яка визначає адміністративний договір як дво- або багатосторонню угоду, зміст якої складають права та обов'язки сторін, що випливають із владних управлінських функцій суб'єкта владних повноважень, який є однією зі сторін угоди. До того ж, метою договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї хоча і є організація, однак не управління, зміст договору не має організаційно-управлінського характеру, а його предмет не передбачає здійснення управлінських дій.

Хоча договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї передбачає отримання прийомними батьками плати за його виконання, його неможливо вважати трудовим. Він не має строкового характеру, почасової оплати, нормованих завдань, норм обслуговування тощо.

Що стосується винагороди прийомних батьків, то механізм призначення і виплати грошового забезпечення прийомним батькам встановлюється Кабінетом Міністрів України, а діяльність прийомних батьків характеризується як надання соціальних послуг [17]. А згідно зі ст. 1 Закону "Про соціальні послуги" соціальні послуги – це комплекс заходів з надання допомоги особам, окремим соціальним групам, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, з метою розв'язання їхніх життєвих проблем [18]. На нашу думку, грошове забезпечення прийомних батьків як осіб, які надають послуги дітям, що перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, не може розглядатися як суттєва підстава для віднесення договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї до договорів про надання соціальних послуг.

Не на користь віднесення договору про влаштування дітей до прийомної сім'ї до трудового договору чи договору про надання соціальних послуг говорить і той факт, що він має особистий характер виконання, зокрема, хвороба прийомних батьків не дозволяє залучати когось іншого до його виконання, не передбачається в такому разі й видача й оплата лікарняного листка, прийомні батьки не можуть залучати на договірних засадах для виконання своїх обов'язків інших осіб.

Договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї на виховання та спільне проживання є близьким до цивільно-правових і за своєю правовою природою є договором на користь третьої особи (ч. 1 ст. 636 ЦК України). Укладають договір орган опіки та піклування, з одного боку, і фізична особа/особи (прийомні батьки), з другого, а права за договором (право отримати виховання, піклування, представництво) набуває дитина-сирота або дитина, позбавлена батьківського піклування. Водночас, враховуючи особливу мету цього договору, у разі неможливості виконання зобов'язання третьої особі, сторона, яка уклала договір на користь третьої особи (кредитор), не може сама скористатися цим правом, оскільки це суперечитиме суті договору (ч. 4 ст. 636 ЦК України).

Предметом договору є виключно сімейно-правові цілі – виховання, утримання та нагляд за прийомною дитиною. Договір встановлює права і обов'язки сторін,

порядок матеріального забезпечення прийомних батьків, соціального забезпечення та медичного обстеження прийомних дітей. Дії прийомних батьків на виконання договору зумовлюють досягнення нематеріального результату – виховання дитини, забезпечення здобуття дитиною повної загальної середньої освіти, підготовка її до самостійного життя.

Таким чином, за своїм характером договір про влаштування дітей до прийомної сім'ї є змішаним договором, маючи в своїй основі сімейно-правові та цивільно-правові норми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Сімейного кодексу України : Закон України від 23 лютого 2006 р. № 3497-IV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2006. – № 33. – Ст. 277.
2. Скачкова Г.С. Особенности правового регулирования труда приемных родителей / Г.С. Скачкова // Трудовое право. – 2003. – № 8. – С. 27–28.
3. Михеева Л.Ю. Опекa и попечительство : Теория и практика / Л.Ю. Михеева ; под ред. д. ю. н., профессора Р.П. Мананковой. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 368 с.
4. Гражданское право : учеб. Ч. III / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М. : Проспект, 1998. – 592 с.
5. Нечаева А.М. Семейное право : учеб. пособ. / А.М. Нечаева. – 4-е изд., перераб. и доп. – М. : Юрайт, 2010. – 285 с.
6. Фетюхин М.И. Приемная семья как форма опеки и попечительства / М.И. Фетюхин, С.Ю. Кочетков, Ю.М. Фетюхин. – Волгоград : Волгогр. гос. ун-т, 2000. – 120 с.
7. Чашкова С.Ю. Проблемы правового регулирования отношений в приемной семье / С.Ю. Чашкова ; отв. ред. А.М. Нечаева // Защита прав ребенка в современной России. – М. : Изд-во ИГиП РАН, 2004. – С. 146–158.
8. Комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации / Под общ. ред. П.В. Крашенинникова, П.И. Седутина. – М. : Изд-во НОРМА, 2001. – 480 с.
9. Огородов Д.В. Смешанные договоры в частном праве: отдельные вопросы теории и практики / Д.В. Огородов, М.Ю. Челышев // Законодательство и экономика. – 2005. – № 10. – С. 50–53.
10. Барков А.В. Договор как средство правового регулирования рынка социальных услуг : монография / А.В. Барков. – М. : Юрист, 2008. – 291 с.
11. Барков А.В. Правовая природа договоров социального содействия детям, оставшимся без попечения родителей / А.В. Барков // Гражданское право. – 2008. – № 4. – С. 25–27.
12. Об опеке и попечительстве : Федеральный Закон от 24.04.2008 № 48-ФЗ (принят ГД ФС РФ 11.04.2008) // Собрание законодательства РФ. – 2008. – № 17. – Ст. 1755.
13. Ершова Н.М. Опекa и попечительство над несовершеннолетними по советскому праву / Н.М. Ершова. – М. : Госюриздат, 1959. – 108 с.
14. Право и защита семьи государством / Азарова Е.Г., Королев Ю.А., Кулагина Е.В., Литвинова Г.И., и др. ; отв. ред. : Мозолин В.П., Рясенцев В.А. – М. : Наука, 1987. – 184 с.
15. Постатейный комментарий к Семейному кодексу Российской Федерации и Федеральному закону “Об опеке и попечительстве” / Под ред. П.В. Крашенинникова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Статут, 2010. – 695 с.
16. Морозова С.Є. Правове регулювання опіки та піклування за цивільним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / С.Є. Морозова. – К., 2011. – 230 с.
17. Порядок призначення і виплати державної соціальної допомоги на дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, грошового забезпечення батькам-вихователям і прийомним батькам за надання соціальних послуг у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях за принципом “гроші ходять за дитиною”, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 81 // Офіційний вісник. – 2007. – № 8. – Стор. 57. – Ст. 293. – Код акту 38648/2007.
18. Про соціальні послуги : Закон України від 19 червня 2003 р. № 966-IV 81 (в редакції Закону від 18.10.2012) // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 45. – ст. 358.

Отримано 11.04.2013